

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TRABZON'DA RUS İŞGALİ

*Muzaffer BAŞKAYA**

ÖZ

XIX yüzyıl boyunca uluslararası siyasette yaşanan gelişmeler dünyayı kanlı bir savaşa sürüklemiştir. 1914 yılında patlak veren bu savaşta İttifak bloğu içinde yer alan Osmanlı Devleti, ilk olarak Kafkas Cephesi'nde ileri harekâta geçmiştir. Fakat bu cepheye yaşanan başarısızlık ve Osmanlı Ordusu'nun neredeyse yok oluşu Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgeleri'ni savunmasız bırakarak Rus işgaline açık bir hale getirmiş ve neticede 1916 yılında başlayan Rus ilerleyişi sonucunda Trabzon, Nisan 1916'da Rusların eline geçmiştir. Trabzon gibi önemli bir liman kentinin İtilaf Devletleri'nce ilhakı bu bloğun en önemli gücü olan İngiltere'de büyük yankı uyandırmıştır. Zira bölgede bulunan özel muhabirler aracılığıyla savaşı günü gününe takip eden İngiliz basını ve kamuoyu, Trabzon'un işgaliyle yakından ilgilenmiştir. Bu ilginin en somut yansıması ise döneme ait İngiliz gazetelerinde yer alan haber ve makalelerdir. Söz konusu haber ve yorumlarda, Rusların ilerleyişinden takdirle söz edilirken, işgalin Anadolu içlerine kadar genişlemesi gerektiği ve bunun neticesinde doğması muhtemel sonuçların neler olduğu üzerinde durulmuştur. Dönemin İngiliz basınında en fazla yer verilen konulardan biri de Trabzon'daki azınlıkların durumuydu. Zira bu gazetelere bakılırsa şehirde bulunan Ermeni ve Rumlar, Türkler tarafından katledilmekteydi ve Trabzon'da büyük bir insanlık dramı yaşanıyordu. Savaş yıllarının kendine has koşullarında propaganda yöntemlerinin de ihmal edilmediğini gözlediğimiz bu haberler sayesinde uluslararası kamuoyu Osmanlı Devleti aleyhine yönlendiriliyordu.

Anahtar Kelimeler: Bombalama, İşgal, Göç, Ermeni ve Rumlar.

THE RUSSIAN OCCUPATION OF TRABZON DURING THE WORLD WAR I ACCORDING TO THE ENGLISH PRESS

ABSTRACT

The remarkable political events of the 19th century led to a bloody world war. In the war that broke out in 1914, the Ottoman Empire as a member of the Allied Troops first fought in the Kafkas Front. Yet, the defeats taken in this front and

* Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, TRABZON.

the fact that the Ottoman Empire was almost to fall caused the eastern Anatolia and Black Sea to be defenseless and open to the Russian Invasion and the Russian invasion that began in 1916 led to the occupation of Trabzon on April, 1917. The Russian occupation of such a major port city as Trabzon had a great impact on England. The English Press was closely involved in the Russian occupation of Trabzon and followed each day every event thanks to the journalists sent there. The most concrete reflection of this period were located in British newspapers and articles. These newspapers were dealing with the Russian occupation with great admiration and appraisals and insisted that these movements should have been done towards the most interior parts of Anatolia and discussed about the probable outcomes of this action. One of the issues that dealt with very often was the status of minorities in Trabzon. According to the newspapers, the Greeks and Armenians living in Trabzon were slaughtered by the Turks and Trabzon was actually witnessing the greatest human tragedy. Thanks to these newspapers that neglected the propoganda methods in the wartime unique circumstances, the whole world was directed against the Ottoman Empire.

Keywords: Bombardment, Invasion, Migration, Armenians, Greeks, Russians, the Allied Troops, England.

Giriş

XIX. Yüzyılda ivme kazanan sömürgecilik mücadelesi, 1914 yılına gelindiğinde devletlerarasında büyük bir ayrışma ve bloklaşma meydana getirmiştir. Osmanlı Devleti ise İngiltere ve Almanya'nın başını çektiği bu bloklar arasında Almanya'nın öncülüğündeki İttifak kanadında yer almıştır.¹ Birinci Dünya Savaşı boyunca Kafkas, Çanakkale, Irak, Kanal, Galiçya gibi cephelerde mücadele eden Osmanlı Devleti, Çanakkale ve kısmen Irak Cephesi hariç diğer cephelerde mağlup olmuştur.²

Osmanlı Devleti'nin savaştığı cephelerden ilki olan Kafkas Cephesi'nde çatışmalar 1 Kasım 1914'de³ Rus saldırılarıyla başlamış ancak bölgedeki

¹ Almanlar, Osmanlı İmparatorluğuyla gizli bir ittifak antlaşması imzalamıştır. Onların amacı Halifenin gücünden yararlanmaktı. Zira 2 Ağustos 1914'te yani gizli ittifak antlaşması imzalandığı gün Alman Genel Kurmay Başkanı Von Moltke, Alman Dış İşleri Bakanlığına gönderdiği yazıda: "Eğer İngiltere bize karşı savaşa girecek olursa Hindistan'da İngilizlere karşı ayaklanma körüklenmek zorundadır. Aynısı Mısır'da da yapılmalıdır" diyordu. Mustafa Çolak, *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)*, Ankara 2006, s. 32.

² Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki durumu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Stanford J. Shaw, *The Ottoman Empire in World War*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

³ 1914 yılı Ekim ayının son günlerinde daha önce Osmanlı Devleti'ne sığınan Goeben ve Breslau savaş gemileri, Karadeniz'e açılarak bir Rus mayın gemisini batırmış ve Rus sahillerini bombalamıştı. Böylece Osmanlı Devleti tarafsızlığını kaybederek savaşa iştirak etmiştir. Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Kesit Yayınları, İstanbul 2006, s. 43.

Osmanlı orduları bunu başarıyla durdurmuş ve karşı harekâta başlamıştır. Zira 14 Kasım 1914 gecesi ileri harekâta geçen Türk birlikleri bölgede bulunan Rus gözetleme binalarını zapt edip Rus sınırında 3 saatlik bir yürüyüşten sonra Batum istikametine yönelerek burada bulunan bir kışlayı ele geçirmiştir.⁴ Yaşanan olumlu gelişmeler ve Rusların verdiği kayıplar Başkomutan Enver Paşa'ya Kafkasları zapt etme ümidi vermiştir.⁵ Neticede Cihan Harbi'ne parlak bir başlangıç yapmak isteyen Osmanlı Harbiye Nezareti, uzunca süredir üzerinde çalıştığı Sarıkamış taarruzunu mümkün görmeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle, Rusların boğazlara açılma politikasına karşılık Osmanlı Devleti de bir yandan kendi topraklarını savunurken, öte yandan bu harekâtle Turan idealini⁶ gerçekleştirmeye çalışmıştır.⁷

Resmi kayıtlara göre Sarıkamış taarruzunun başladığı 22 Aralık 1914 günü, III. Ordu'nun 75.000'i muharip olmak üzere genel insan gücü 112.000'i buluyordu. Sonradan Erzurum'dan gelen 6.000 erle ordunun mevcudu 118.000'e yükselmişti.⁸ Bu rakam III. Ordu sahasında konuşlanmış jandarma kuvvetleri, geri hizmet ve gayri muharip teşkilatlar dâhil edildiğinde 190.000'i buluyordu.⁹ Yapılan yığınakların tamamlanmasıyla birlikte 22 Aralık 1914'de taarruza geçen Türk ordusu ilk günlerde fazla kayıp vermeden başarılı bir şekilde ilerleyişini sürdürmüş, hatta bazı Türk askerleri Rus barikatını yararak Sarıkamış'a dahi girmiştir. Fakat bu başarı kısa sürmüş, Ocak ayına gelindiğinde Ruslar karşı harekâta başlamış ve neticede IX. Kolordu bu saldırılarda büyük kayıplar vermiştir. Bu yenilgiden sonra III. Ordu, taarruzdan önce işgal etmiş olduğu Azap Mevziine (Tutak-Narman Hattına) çekilmiştir. Ruslar da takiplerini bu hatta durdurarak yeniden teşkilatlanmaya ve birliklerini takviyeye başlamıştır.¹⁰ Bir süre sonra ileri harekâta geçen Rus Ordusu, ilk olarak Ardahan ve Oltu'yu işgal ederken ilkbaharda Van, Muş ve Bitlis'i ele geçirmiştir. Neticede 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı zaman içinde doğu vilayetlerinin geleceğini önemli ölçüde etkilemiş, Ordu'nun Sarıkamış'a

⁴ *The Birmingham Daily Post*, 16 Kasım 1914. Söz konusu saldırıda Artvin'in batısındaki Rus karakolları ele geçirilerek, düşman toprağına girilmiş ve Hopa müfrezesi tarafından da bir Rus müfrezesi dağıtılarak 2 top ve 100 asker esir alınmıştır. Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te Şark Cephesi Harekâtı*, Yay. Haz: Ahmet Tetik, İstanbul 2010, s.60.

⁵ Cezmi Eraslan, "Bir Dev'in Çöküşü Osmanlı Devleti'nin Sonu", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt: I, Ankara 2004, s. 82.

⁶ Büyük Türk Birliği İdeali anlamına gelen Turancılık, dilleri, ırkları, adetleri, hatta çoğunun dinleri bile bir olan ve Asya Kıtası'nın büyük bir kısmıyla Avrupa'nın doğusuna yayılan Türklerin birleşmesi idealiydi. Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, İstanbul 1995, s.54.

⁷ Songül Alşan, *Sarıkamış Kuşatma Harekâtı ve Şehitlikleri*, Ankara 2014, s. 9.

⁸ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, 3'ncü Ordu Harekâtı*, Cilt: 3, Ankara 1993, s. 535.

⁹ Alşan, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁰ İsmail Eyyüpoğlu, "91 Yılında Sarıkamış Taarruzu", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 31, Erzurum 2006, s. 100.

yönelik harekâtı başarısızlıkla sonuçlanınca Doğu Anadolu 1915-1916 yıllarında Rus istilasına uğramıştır.¹¹ Tüm bu gelişmelere ek olarak Karadeniz'deki donanma gücü sayesinde üstünlüğünü pekiştiren Rus kuvvetleri 1916 yılında ilerleyişini hızlandırmış ve hedef olarak yaklaşık bir buçuk yıldır bombaladığı Trabzon'a yönelmiştir.

Trabzon'un Bombalanması ve İşgali

Konum itibarıyla Doğu Anadolu Bölgesi'nin denize çıkış kapısı olan Trabzon, Birinci Dünya Savaşı sürecinde Rusların hedef aldığı en önemli şehirlerden biriydi. Ruslar, Trabzon limanı ve sahil şeridini bombalayarak Kafkas Harekâtı sırasında III. Ordu'ya yapılan askeri ve insani yardımları kesip, Trabzon-Erzurum hattını işlevsiz hale getirmeyi amaçlıyordu.¹² Rusların bu faaliyetleri bölgede bulunan özel muhabirler aracılığıyla günü gününe çeşitli haber ajanslarına geçiliyordu. Bu kapsamda Kasım 1914'den itibaren İngiliz basınında Trabzon'un bombalanmasıyla ilgili birçok haber ve analize rastlanmaktadır. Mesela 3 Kasım 1914 tarihli bir gazetede Türk-Rus Savaşı'nın başladığı bildirilirken buna karşın Osmanlı elçisi Tevfik Paşa'nın halen daha Londra'da temaslarda bulunduğu ifade ediliyordu.¹³ Bir başka haberde ise Rus saldırılarının şiddetini artırdığı,¹⁴ 25, 26 ve 27 Ocak 1915 tarihlerinde torpido botlarının/mayın gemilerinin birkaç Türk gemisini batırdığı, ayın 28'inde ise torpido botlarından birinin Trabzon'a düzenlediği saldırıda Türklere ait depo ve kışlaların tahrip edildiği belirtilmişti. Bu saldırılar yalnızca Trabzon merkeziyle sınırlı kalmayarak Rize'yi de hedef almış, burada iki silah deposu etkisiz hale getirilerek, birkaç gemi batırılmış, askeri kışla ve barakalara da zarar verilmiştir.¹⁵

Şubat 1915'e gelindiğinde Karadeniz'deki savaş iyice şiddetlenmiştir. Zira Osmanlı Devleti'ne ait Breslau zırhlısı, ani bir saldırıyla Rus limanlarını

¹¹ Selçuk Ural, "Kurtuluşun Mondros Mütarekesi'ne Elviye-i Selâse'de Yaşanan Sorunlar," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 47, Bahar 2011, s. 650.

¹² Bu maksatla yürütülen mayınlama ve bombalama faaliyetlerinin amacı Türk donanmasının çıkışına engel olmak, Karadeniz sahilinde kömür nakliyatını sekteye uğratmak ve Kafkas Cephesi'nin ikmalini engellemektir. Bu amaca yönelik olarak Rus donanması Zonguldak, Samsun, Trabzon limanlarını kendisine hedef seçmişti. Hikmet Öksüz, "I. Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Karadeniz Limanlarını Bombalaması", *Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu 16-18 Mayıs 2006*, Cilt: I, Trabzon 2011, s.392.

¹³ "Rosso-Turkish Fighting Begun", *The Manchester Courier and Lancashire General Advertiser*, 3 Kasım 1914

¹⁴ Alman kaynaklarından alınan bir habere göre Ruslar, Trabzon'u bombaladığı sırada yanlışlıkla kendi elçilik binasını da bombalamıştı. Yapılan saldırı neticesinde bazı gazeteciler ve konsolosluk görevlileri yaralanmış, konsolosluk binası ise yerle bir olmuştu. "The Attack On Trebizond", *The Yorkshire Evening Post*, 20 Kasım 1914

¹⁵ "Daring Naval Raid", *The Birmingham Daily Post*, 1 Şubat 1915

bombalamış, özellikle Yalta'yı hedef alan birçok top atışı yapılmıştı. Breslau'dan atılan toplar Yalta'da bulunan *Hotel de Russia* adlı otele ve birçok dükkâna zarar vermiş, fakat can kaybı olmamıştı. Bu saldırıya cevap vermek isteyen Ruslar, aynı gün öğleden sonra Trabzon'u bombalamış ve bu esnada limanda bulunan bir gemi ile Yoroç'da yiyecek yüklü bir başka gemiyi hedef alarak batırmıştır.¹⁶ 11 Şubat 1915 günü tekrar Trabzon'a saldıran Rus gemileri, 3 köprüyü yıkmış, 50 deniz aracını batırmıştı.¹⁷

İngiliz basınına yansıyan haberlere göre Karadeniz'de bulunan Osmanlı deniz gücü içinde Goeben ve Breslau'nun varlığı, Rusların hareket alanını kısıtlıyordu ve bu gemiler etkisiz hale getirilirse, Rus kuvvetleri daha rahat hareket edebilecekti. Bu iki gemiye rağmen saldırılarına devam eden Ruslar kısa zamanda Trabzon'u ele geçirmeyi planlıyordu. Zira Ekim 1915'e gelindiğinde saldırılarına hız veren Rus¹⁸ deniz kuvvetleri, 3-4 Ekim günü Trabzon limanını bombalamış, burada bulunan depolara zarar verilmiş ve bu saldırı sırasında iki büyük patlama meydana gelmişti. Türk kuvvetlerinden bu saldırılara cevap gelmezken Ruslar, Pulathane'ye (Akçaabat) yönelmiş ve iskele yakınlarına demirlemiş 50 tonluk bir gemiyi ele geçirerek Batum'a kaçırmıştı. Bu olay sırasında Akçaabatlılar, ağır makineli silahlarla karadan Rusları hedef almış fakat bir netice elde edilememişti.¹⁹

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusların yoğun bombardımanları²⁰ karşısında can derdine düşen Trabzon halkı için bir olumsuz gelişme de 1916 yılı başlarında yaşanmış ve Ruslar 16 Şubat 1916'da Erzurum'u işgal etmiştir.²¹ İngiliz basınına göre Erzurum'un kaybedilmesi, Trabzon'un da yakında Rusların eline geçeceğini işaret ediyordu. Zira uluslararası haber ajanslarına göre bölgede yaklaşık 100 bin kişi (asker) cephane ve yiyecekten yoksun kalmıştı. Trabzon'un Rus işgaline uğraması ihtimalinin iyice güçlenmesi üzerine vilayet yöneticileri tarafından halka Trabzon'u boşaltma çağrısında bulunulmuştu. Öyle ki Karadeniz kıyısı boyunca hâkimiyeti ele geçiren Ruslar, 21-22 Şubat tarihlerinde Rize'nin Pazar bölgesinden,

¹⁶ "Turkish Steamers Sunk", *The Western Times*, 10 Şubat 1915

¹⁷ "Trebizond Bombarded", *The Newcastle Journal*, 12 Şubat 1915

¹⁸ "Russian Activity in Black Sea", *The Derby Daily Telegraph*, 15 Mart 1915

¹⁹ "Turkish Motor Boat Captured", *The Derby Daily Telegraph*, 5 Kasım 1915

²⁰ 1914-1917 yılları Rize-Giresun-Trabzon'dan İstanbul Boğazına kadar bütün sahil halkları Rus savaş gemilerinin bombardımanları altında yaşamak zorunda kalmıştır. Mesela bombardıman başladığı zaman Trabzon'da, gözcüler savaş gemilerinin nerelerde görünmüş olduklarını ve nereye doğru yol aldıklarını telefonla vilayete bildirir, hükümet düşman gemilerinin şehre gelmekte olduğunu halka bildirir, halk dükkânını, okulunu, işini bırakarak iç bölgelere giderdi. Hikmet Öksüz-Veyssel Usta, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon 2008, s.122.

²¹ Mevlüt Yüksel, "Birinci Dünya Savaşı'nda Erzurum'un İlk İşgal Günleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 37, Erzurum 2008, s.1.

Büyükdere Nehri'ne kadar Türkleri takip etmişti. 20 mil boyunca devam eden bu askeri yürüyüş Trabzon için ciddi bir tehdit oluşturuyordu ve İngilizlere göre Trabzon, Karadeniz'de Türklerin elinde kalan ve iyice korunmuş olan tek yerdii.²²

Mart 1915'e gelindiğinde Trabzon'a yönelik Rus baskısı iyice artmış, saldırılar yoğunlaşmıştı. Rus torpidoları Trabzon'u bombalayarak limanda bulunan birkaç gemiyi batırmış, buna karşın Türk kuvvetleri tarafından yapılan geri saldırı oldukça etkisiz kalmıştı.²³ Sahile çıkarma yapmayı başaran Rus birlikleri, karadan da ilerleyişini sürdürerek Atina (Pazar) yakınlarında konuşlanmıştı. Deniz desteğini de arkasına alan Rus kara birlikleri Türk siperleri üzerine şiddetli bir taarruzda bulunmuş fakat ağır kayıplar vererek Mapavri'ye (Çayeli) geri çekilmek zorunda kalmıştı. Kısa sürede toparlanan Rus birlikleri Çayeli yakınlarındaki Türk kuvvetleri üzerine yeni bir saldırı düzenlemiş, topçu ateşinin de etkisiyle Rize'ye kaçan Türklere ağır kayıplar verdirilmişti. Ruslarla, Türk kuvvetleri arasında devam eden çarpışmalarla ilgili bilgiler veren Daily Chronicle muhabiri Mr. Harold Williams, sahilden iç bölgelere giden en kestirme yolun Rize'den başladığını, buradaki Rus başarısının Erzurum'daki üstünlüklerini pekiştirdiğini, Rusların bu başarıları karşısında Türklerin hiç olmazsa Trabzon'u korumak için büyük çaba sarf ettiklerini belirtmiştir.²⁴ Aynı tarihlerde Petrograd'tan (St. Petersburg) Paris'e iletilen bir bilgiye göre, Sivas'ta acilen toplanmış olan geçici Türk birlikleri komuta merkezi, Trabzon'un çok yakında kaybedileceğinden endişe duyuyordu. Zira o sırada Rus kara ordusu Trabzon'a 40 mil mesafedeydi ve şehir hemen her gün bombalanıyordu. Üstelik yiyecek ve cephane yönünden oldukça zayıf durumda olan Türklerle karşılaşacak olan Rus kuvvetleri büyük bir olasılıkla bir kaç gün içerisinde şehri ele geçirecekti. Bölgedeki durumu bu şekilde özetleyen İngilizler, Rusların Anadolu'daki bu ilerleyişinden oldukça memnundular. Öyle ki aralarında Erzurum, Van ve Bitlis'in bulunduğu şehirleri ele geçiren Ruslar, Erzurum'un 100 mil kadar batısında bulunan ve mühimmat deposu olan Erzincan'a yönelmişti. Rusların bu ilerleyişi karşısında Türkler, Anadolu ve İstanbul'u korumak için daha büyük fedakârlıklar yapmak zorunda kalacaktı.²⁵

Rus birliklerinin Rize yönünden hızla batıya ilerleyişi, Trabzon için oldukça kötü bir gelişmeliydi. Zira Rus elçiliğinden Central News'in Roma muhabirine verilen bilgiye göre, Rus taburları süratli bir şekilde Karadeniz üzerinden Trabzon'a hareket ediyordu. Bir yandan sahilden hızla ilerleyen Ruslar, öte yandan İspir istikametinden kara birlikleri ile de Trabzon'u

²² "Plight Of The Troops At Trebizond", *The Manchester Evening News*, 23 Şubat 1916

²³ "Vessels In Trebizond Harbour", *The Courier*, 7 Mart 1916

²⁴ "Menace To Trebizond", *The Manchester Evening News*, 8 Mart 1916

²⁵ "Advance on Trebizond", *The Manchester Evening News*, 10 Mart 1916

kuşatıyordu. Kırım'dan gelen takviye taburları sayesinde hareket alanını iyice genişleten Ruslar, bu olumlu hava içinde Trabzon'a yaklaşmıştı. Bazı İtalyan gazetelerinin belirttiğine göre Rusların hızla Trabzon'a yaklaşması, Constantinople'de (İstanbul'da) büyük bir panik yaşanmasına neden olmuştu. Bu paniğin kaynağını değerlendiren ve önlem alma gereği duyan askeri yetkililer, bölgeye takviye birlikler göndermeye karar vermişti. Fakat bunların Sivas'ı mı, Erzincan'ı mı yoksa Trabzon'u mu savunmak için gönderileceği hususunda tereddütler mevcuttu.²⁶

Rusların ilerleyişi karşısında Türk kuvvetlerinin verdiği kayıplar her geçen gün daha da artıyordu. Zira çatışmalar sırasında Türkleri takip eden Rus kuvvetleri tarafından 2'si binbaşı olmak üzere toplam 19 Türk subayı esir alınmış, 250'den fazla askeri üs ile bir alay bayrağı da ele geçirilmişti. Diplomatik bir kaynaktan alınan bilgiye göre Ruslar, Trabzon'un çevresini güçlü bir şekilde kuşatmıştı. Yapılması muhtemel saldırı, deniz tarafından kuzeyden, kara tarafından ise doğu ve güneyden olacaktı. Rus takviye birlikleri de donanmanın koruması altında Trabzon'un bir kaç mil doğusundan şehre doğru ilerliyordu.²⁷ Üç yanı Rus kuvvetlerince sarılan Trabzon'da, artık son direniş ümitleri de kayboluyordu. Zira 18 Nisan tarihli bir gazetede verilen haberde Rusların Sürmene'yi de ele geçirdiği ifade ediliyor, Rus birliklerinin Trabzon'a sadece 20 mil mesafede bulunduğu belirtiliyordu.²⁸

İşgalden hemen önce İngiliz basınında çıkan haberlere bakılırsa Trabzon'un düşmesi an meselesiydi. Bu durumdan oldukça memnun olan İngilizlere göre Trabzon'un elde edilmesi, Rus ordusu ve General Judeniç (Yudeniç) için iyi bir paskalya hediyesi olacaktı. Şehrin savunmasının oldukça yetersiz olduğuna dikkat çeken İngilizler, çetin arazi şartları nedeniyle Kafkas işçilerinin bölgeye silah sevkiyatı yapmakta zorlandıklarını, bu arada Rus savaş gemilerinin de şehri bombalamaya devam ettiğini ifade ediyorlardı. Aynı günlerde bir başka haberde ise Erzurum'un düşüşünden sonra Rusların hızla Trabzon'a ilerlediği ve Trabzon'un, Karadeniz'in doğusunda bulunan en önemli Türk limanı olduğu belirtiliyordu. Pazar'ın işgalinin ardından Rusların sahil boyu ilerleyişlerinde birçok ciddi zorluğun üstesinden geldikleri ve ilerleyişin Karadere'de bir süreliğine durakladığı ifade edilen haberde, zorlu arazi yapısına sahip bulunan Karadere civarında ciddi bir direniş yaşandığından bahsediliyordu. Söz konusu haberin son kısmında Breslau zırhlısının Rus ilerleyişini durdurmak için gönderildiği, fakat Rus savaş gemileri yaklaştığında oradan uzaklaşmak zorunda kaldığı, Rus deniz ve kara kuvvetlerinin birlikte çalışması sonucunda öngörülen planın aksamadan yürüdüğü ifade

²⁶ "Closing on Trebizond", *The Manchester Evening News*, 15 Mart 1916

²⁷ "Trebizond Menaced", *The Yorkshire Evening Post*, 17 Mart 1916

²⁸ "Russian Pressure", *The Yorkshire Evening Post*, 18 Nisan 1916

edilmiştir. Bu durum karşısında Türklerin çaresiz kaldığı, 45-50 bin dolayında nüfusa sahip olan ve gümüş telkâri işi ile uğraşan Trabzon'da halkın, batıya Giresun'a veya güneye Gümüşhane'ye sığınmak zorunda kalacağı öne sürülmüştü.²⁹

Takvimler 18 Nisan 1916'yı gösterdiğinde Trabzon kenti, Ruslar tarafından işgal edilmişti.³⁰ İşgalden hemen önce, 15/16 Nisan gecesi, Türk halkının büyük çoğunluğu şehri terk etmişti.³¹ Yerli Rumlar 18 Nisan'da Rus yetkililere haber göndererek Türklerin şehri boşalttığını bildirmiş, dolayısıyla Trabzon'un bombardıman edilmemesini rica etmişlerdi. Böylece Ruslar hiçbir direnişle karşılaşmadan Trabzon'a girmişlerdi.³² Bu gelişme İngiliz basınında da gündemin en önemli maddelerinden biri olmuştu. Örneğin 20 Nisan 1916 tarihli gazetelerde çıkan haberlere bakıldığında, Rus ilerleyişi ve işgalinin en ince ayrıntısına kadar ele alındığı görülmekteydi. Bu haberlerden birinde Türklerin, Almanların tavsiyesiyle hem karadan hem de denizden gelebilecek saldırılara karşı çok sayıda batarya kurarak silahlandığı, ellerindeki mühimmatı betonla kaplanmış depolarda gizlediği, Rus filosuna ciddi zarar verebilecek ağır silahlar konuşlandırdıkları, ancak Rusların bu duruma karşı tedbirli davranarak hemen saldırıya geçmediği ifade edilmiştir. Türklere ait sahil civarında konuşlanmış denizaltı olabileceği ihtimalini de dikkate alan Rus filosunun, Trabzon'un batısına çıkarma yaptığı, Türklerin ise şehrin yaklaşık on mil batısında savunmaya çekildiği belirtilmiştir. Ardından Türk savunma mevzilerine yönelik olarak yapılan ani saldırıyla, Türklerin kalbine ağır bir darbe indirilerek stratejik mevkilerden geri püskürtüldüğü vurgulanmıştır. Zamanlamasının oldukça isabetli olduğu belirtilen Rus saldırısıyla bölgedeki Türk direnişini desteklemesi muhtemel birliklere hareket alanı bırakılmadığı ifade edilmiştir. Özel muhabirlerden edinilen bilgilere göre, Rus kuvvetlerinin elde ettikleri bu başarı, Türkler için felaket anlamı taşıyordu. Türkler artık Giresun'dan, Sivas'a kadar hiçbir yerde savunma hattı oluşturamazdı. Trabzon'un ele geçirilişiyle birlikte bütün Doğu Anadolu ve Rus Kafkasya'sını fethetmeyi düşünen Enver Paşa ve onun Alman danışmanları başarısızlığa uğramıştı.³³

İngiliz basınında Trabzon'un işgalini konu edinen haberlerden birinde, yürütülen askeri operasyonun tüm ayrıntılarının ortaya konulduğu

²⁹ "Turks Driven Out Of Trebizond", *The Courier*, 19 Nisan 1916

³⁰ Rus Generali Şvartz; Rusça, Rumca ve Türkçe bir bildiri yayımlayarak Trabzon'da Rus kanunlarının uygulanacağını, bütün eski düşmanlıkların unutulması gerektiğini, kanunlara karşı gelenlerin şiddetle cezalandırılacaklarını ilan etti. İşgalle birlikte yüzyıllar önce Türkler tarafından camiye çevrilmiş olan eski kiliselerde namaz kılınması yasaklandı ve binalar Rumlara verildi. Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, Trabzon 2013, s. 228.

³¹ *Daily Record*, 22 April 1916

³² Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara 1991, s.6.

³³ "How The Russians Captured Trebizond", *The Yorkshire Evening Post*, 20 Nisan 1916

görülmektedir. Haberde, Trabzon'un doğusunun, Rusların üstün askeri gücüne engel çıkarabilecek derecede dağlık arazi yapısına sahip olduğu, fakat Nisan ayı ortalarında hava ve deniz kuvvetlerinin ortaklaşa yaptığı bir saldırılarıyla Türk hatlarının gerisine indirme yapıldığı ifade edilmiştir. Ana hedef olarak Vitze/Fındıklı Nehri yakınlarındaki Türk bölgesinin 15 mil batısında ve Trabzon'dan 60 mil uzaklıktaki Atina/Pazar'ın seçildiği ve planın başarıya ulaştığı ifade edilen haberde, savaş gemilerinin de desteğiyle sahile çıkarma yapıldığı, 4 Mart'tan iki gün sonra Rize Limanı'na ulaşıldığı belirtilmiştir. Operasyonda deniz filosunun kritik rol oynadığı ve son bir kaç günde Trabzon sahillerine hızlı ve ağır bir bombardıman gerçekleştirildiğinden söz edilmiştir. Manevranın geri kalan aşamaları, savaşı günü gününe takip eden muhabirlerden birinin günlüğünden alınan notlarda şu şekilde ortaya konulmuştur.

Mart 3: Türkler, Trabzon'a 35 mil uzaklıktaki Kalapotamos (İyidere) Nehri'nin batısına itildi.

Mart 27: Trabzon'un 30 mil doğusundaki Of ele geçirildi.

Nisan 6: Türkler, Karadere'nin 20 mil doğusuna püskürtüldü.

Nisan 15: Türkler, Karadere'nin 16 mil solunda hezimete uğratıldı.

Nisan 16: Arsen Kalesi köyü ele geçirildi (12 mil).

Nisan 18: Trabzon ele geçirildi.³⁴

Rus işgalinin şifrelerini ortaya koyan ve asıl başarının Rus deniz gücüne ait olduğu başka bir haberde şu ifadelere yer verilmiştir:³⁵

Trabzon'un ele geçirilmesinde, Rusların Karadeniz Filosu tarafından yapılan operasyon stratejik öneme sahiptir. Trabzon zaferini, deniz kuvvetlerinin başarısı olarak değerlendirmek gerekir. Karadeniz'deki askeri üstünlük Rusların elinde olmasaydı, önce Erzurum'a, ardından Trabzon'a bu hızla ilerlemek mümkün olamazdı. Trabzon, kara kuvvetlerinin tehdidi altındaydı ve bu kara kuvvetleri Chorokh Valley'e (Çoruh Vadisi) doğru ilerleyerek Türklerin güçlü pozisyonlarını ellerinden aldılar ve Bayburt civarlarında Türk güçlerini zayıflatılar. Eğer deniz gücü olmasaydı, Karadere'deki Türk kuvvetlerinin (Trabzon garnizonunun) yenilgisi bile Rusları sonuca götüremeyecekti. Rus kuvvetleri Trabzon'u oldukça korunaksız yanından yakaladı. Şehrin batı önlerindeki Rus donanmasının bu stratejik konumu ele geçirmesi ve her an saldırıya geçebilme ihtimali, Türk savunmasını en derinden vurmaya yetti. Teorik olarak bakıldığında, bu bölgedeki Türklerin aslında günlerce ayakta durup Rus saldırılarına baş koyabilecekleri düşünülüyordu ve öyle yapmaları da bekleniyordu. Türk askerleri aslında köşeye sıkıştırıldıklarının farkındaydılar ve bunun farkına varır varmaz da geri çekilerek Anadolu sahilindeki en önemli limanını

³⁴ "İmportance Of Trebizond", *The Aberdeen Daily Journal*, 20 Nisan 1916

³⁵ "The Russian Recovery", *The Birmingham Daily Post*, 22 Nisan 1916

Ruslara bırakmış oldular. Edindiğimiz bilgilere göre, Türk ordusu hiçbir şeyi yok etmeden bölgeden ayrıldı. Her ne olursa olsun, Trabzon limanının ele geçirilmesi Türk ordusu için büyük bir kayıp oldu. Çünkü Trabzon limanından yiyecek ve mühimmat temin ediyorlar ve böylece güçleniyorlardı. Türkler için artık bu ihtimal ortadan kalktı.

İngiliz basınında Trabzon'un Ruslar tarafından işgali, genellikle memnuniyet verici bir gelişme olarak ele alınmış, Osmanlı Devleti'nin Trabzon gibi Karadeniz sahilinin en önemli liman kentini kaybettiği öne sürülmüştür.³⁶ İngilizlere göre Rusların Anadolu'da başarılı olma ihtimali oldukça yüksekti. Bölgede 250.000 civarında Türk askeri olduğu ileri sürülen haberde, Çoruh Vadisi boyunca elde edilen başarıların Ruslara, Atina/Pazar kazasının kapısını açtığı, bu arada Türklerin bütün savunma gücünü Karadere'ye³⁷ yığdığı ve bu hattın Ruslar tarafından aşıldığı ifade ediliyordu. Haberin devamında Trabzon'un ele geçirilmesiyle birlikte Bayburt ve Erzincan'ın da yakında Rus idaresine geçeceği, Anadolu'da böylesi kritik şehirlerin elden çıkışının, aslında Almanlar için büyük bir prestij kaybı olduğu belirtiliyordu.³⁸

Konuyla ilgili olarak verilen bir başka haberde işgalin, Türkleri olduğu kadar Constantinople/İstanbul'daki Almanların da moralini bozduğu ve büyük bir hoşnutsuzluğa sebep olduğu, Trabzon'un kaybedilmesinden sonra Kaiser'in, Sultana bir telgraf çekerek Ruslara karşı savaşmak için 100.000 asker göndereceğinin garantisini verdiği ifade ediliyordu.³⁹ İngiliz basınına göre Trabzon'un elden çıkışı İttihat ve Terakki yönetimi içinde de bazı çalkantılara neden olmuş, hatta Talat Bey ve Alman komutanlara karşı bir komplo kurulduğu ortaya çıkmıştı. Söz konusu haberde, içlerinde Ahmed Rıza Bey ve Damat Şükrü gibi komplocuların bulunduğu birçok subay ve yetkilinin Sinop'a sürüldüğü, diğerlerinin ise asıldığı belirtiliyordu.⁴⁰

³⁶ Trabzon ve bölge ekonomisi için en büyük yıkım Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Rus taarruzu sırasında yaşanan bombardımanlar Trabzon limanı üzerinde büyük tahribata sebep olmuştur. Zira Ruslar 17 Kasım 1914 tarihinde 19 parçalık donanmalarıyla başta Trabzon sahillerini, 1915 yılında ise Trabzon ve Zonguldak limanlarını topa tutarak tahrip etmişlerdi. Ruslar, Kafkas Cephesi'ne yardım bağlantısı yapan Trabzon Limanı'nın bu işlevine son vermek amacıyla liman önüne mayın döşemiş, 18 Kasım 1914 günü bir yelkenlinin torpile çarparak batması sonucu limanda önemli miktarda hasar oluşmuş, bu tahribatlar sonucu savaştan birkaç yıl önce yapımına başlanan rıhtım kullanılamaz hâle gelmiştir. Muzaffer Başkaya, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon'da Ekonomik Hayat 1923-1950*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Trabzon 2014, s. 55.

³⁷ Karadere'de yapılan savunmayla ilgili bir haberde, 3500'ü aşkın Türk askerinin ve 2 Alman subayının Ruslar tarafından öldürüldüğü ifade edilmiştir. *Nottingham Evening Post*, 25 Nisan 1916

³⁸ "Trebizond", *The Birmingham Daily Post*, 20 Nisan 1916

³⁹ "Turkish Loses In The Caucasus", *The Newcastle Daily Journal*, 7 Haziran 1916

⁴⁰ *Western Daily Press*, 7 Haziran 1916

Gerçekten de Trabzon'un kaybedilmesi Alman kamuoyunda hayal kırıklığı yaratmıştı. Fakat Almanlar bu durumun psikolojik bir yıkıma dönüşmemesi için gayret sarf ediyordu. Zira Trabzon'un işgali üzerine Alman basınında çıkan haberlere bakılırsa, Trabzon kalesi ve limanının kaybı acı verici bir gelişmeydi, fakat ne kadar acı verici olsa da kesin ve belirleyici bir durum değildi. Eğer Ruslar Erzurum'un batısına doğru ilerleyebilecek güce sahip ise işte o zaman Trabzon'un işgalinin anlamı olabilirdi. Yani Almanlara göre, Rusların Karadeniz sahilindeki en önemli şehri ele geçirmeleri şüphesiz bir başarıydı. Fakat askeri bir bakış açısından ve genel savaş durumuna bakıldığında bir şehrin kaybı pek de önemli sayılmazdı. Almanlara göre Ruslar, küçük bir başarıyı kendilerince abartıyordu. Zira yaptıkları sadece bir parça toprak kazanmaktan ibaretti ve bu gelişme, hiçbir stratejik temele dayanmıyordu.⁴¹

Alman askeri yetkilileri her ne kadar Trabzon'un işgali ve Rusların bölgedeki faaliyetlerinin abartıldığını iddia etseler de Ruslar, Trabzon'u ele geçirdikten sonra iç bölgelere doğru ilerlemeye başlamış ve Türklerin kontrolünde bulunan Hortokop (Maçka/Yukarıköy) köyünün güneyindeki bir manastırı ele geçirmişti. Öte yandan Gümüşhane civarlarında yığınak yapan Türk askeri birliği de dağıtılarak, bir kaç asker tutsak alınmış, bazı silah, mühimmat ve kamp çadırları ele geçirilmişti İlerleyişini sürdüren Ruslar önce Bayburt, daha sonra Gümüşhane'yi işgal ederek Trabzon-Erzurum yolunu tamamıyla ele geçirmiş ve böylece iç bölgelere daha kolay ulaşım imkânı yakalamıştı.⁴²

İngiliz basını Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon gibi stratejik bir noktanın Rusların eline geçişini, ilk günlerde önemli ve kritik bir gelişme olarak ele almıştır. Fakat ilerleyen günlerde bazı basın organlarında bu kadar geniş çaplı bir Rus yayılmasının sakıncalarından söz edildiği görülmektedir. Hiç kuşku yok ki bu değerlendirmeler, Rusların Anadolu'daki ilerleyişinin İngiliz menfaatleriyle ne kadar örtüştüğü konusunda yaşanan şüphe ve endişelerden ileri geliyordu. Zira 27 Mart tarihli bir habere göre, Rusların Trabzon ve Erzurum'u ele geçirmesi, onlara İstanbul'un kapisını açmıştı.⁴³ Savaştan sonra oluşacak konjonktürde Rusların büyük kazanımlar elde edeceği veya Osmanlı'nın mirasına tek başına konacağı endişesinin sezildiği haberlerden bir diğerinde ise Trabzon'un işgaliyle birlikte artık Mezopotamya'nın büyük bir bölümünün Rusya'nın denetimine girdiği belirtiliyordu. Bu değerlendirmede Rusların Trabzon'u işgaliyle birlikte doğudaki dağlık bölgelerden Mezopotamya Ovası'na kadar olan sahanın kontrolünü ele geçirdiği ifade ediliyordu. Zira Trabzon Limanı'nın, bu bölgedeki Türklere

⁴¹ *Nottingham Evening Post*, 20 Nisan 1916

⁴² "Caucasus", *Western Mail*, 27 Haziran 1916

⁴³ "The Fall Of Trebizond Will Open Way To Constantinople", *The Cornishman And Cornish Telegraph*, 27 Nisan 1916

asker ve malzeme sağlayan ana kaynak olduğu ve buranın elde edilmesiyle birlikte Ruslara, Trabzon, Erzincan, Diyarbakır bölgeleri başta olmak üzere kuzey-güney hattına hâkim olma imkânı vermişti. İngilizlere göre Ruslar, bir sonraki hedef olarak güneydeki demiryolu bağlantılarına yönelecekti.⁴⁴

Trabzon'un Rusların eline geçişiyle ilgili olarak İngiliz basınında yapılan bazı değerlendirmelerde ise kentin ticari konumu ön plana çıkarılmıştır.⁴⁵ Bu haberlerden birinde Trabzon'un cami, han ve pazarlarla dolu olan canlı bir şehir olduğu, şehrin orta çağlardan kalma surlarla çevrili bulunduğu, geçmişte daha iyi olmakla birlikte ticari bakımdan gelişmiş bir kent olduğu, asırlar boyunca coğrafi konumu nedeniyle Avrupa ile İran arasındaki ticaretin merkezi haline geldiği ifade edilmiştir. Söz konusu haberde ayrıca, Trabzon'un tam bir tarım cenneti olduğu, burada her türlü meyve ve sebzenin yetiştiği ve zengin maden yataklarının bulunduğundan söz edilmiştir.⁴⁶

Türkler Aleyhinde Propaganda

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli muharebe araçlarından biri de hiç kuşkusuz propaganda olmuştur. Özellikle İngiltere'nin Savaş Bakanlığı tarafından yürütülen propaganda faaliyetleri, savaşın önemli bir parçası olarak ele alınmış ve uygulanmıştır. İngiltere açısından bakıldığında propagandanın iki önemli ayağı olduğu söylenebilir. Ülke içine yönelik propagandadan, hem uzun süren savaş koşullarının halk üzerinde yarattığı olumsuz etkinin azaltılması, hem de cephede savaşan askere yönelik pozitif motivasyon sağlanması hedeflenmiştir. Uluslararası kamuoyuna yönelik beklenti ise Osmanlı Devleti'ni hedef alan Şark Meselesi'nin kendi istekleri doğrultusunda halledilebilmesi için destek sağlamayı amaçlıyordu. Nitekim İngiltere tarafından, başta ABD olmak üzere dünya kamuoyuna Mavi Kitap'la⁴⁷

⁴⁴ "Capture Of Trebizond Effect On Mesopotamian Forces", *The Aberdeen Daily Journal*, 22 Nisan 1916

⁴⁵ Trabzon, en erken dönemlerden itibaren ticaret ile var olmuş ve tarihinin en parlak zamanlarını ticaretin yoğun olduğu dönemlerde yaşamıştır. Bu özelliği nedeniyle Anadolu'daki diğer şehirlerden farklı bir hüviyete sahip olan ve tarihi İpek Yolu'nun batıya açılan kapılarından biri durumundaki Trabzon, transit ticaret noktasında sahip olduğu stratejik konumunu uzun yıllar muhafaza etmiştir. Bu duruma, Karadeniz'in uluslararası ticarete açılmasıyla birlikte Trabzon limanında artan ticari faaliyetler de eklenince şehir, bulunduğu bölgenin en önemli ticaret merkezi haline gelmiştir. Başkaya, *a.g.t.*, s.1.

⁴⁶ "Storehouse Of The East Will Be Opened", *The Courier*, 11 Mart 1916

⁴⁷ İngilizler, propaganda faaliyetleri kapsamında Türk düşmanı propagandacılardan Lord James Bryce'ı ve daha sonra pişmanlık duyarak Türk-Yunan Savaşında Türklerden yana tavır koyan Arnold Toynbee'yi harekete geçirerek onlara çoğunlukla Ermeni kaynaklarına dayanan ve "1915-1916 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere Yapılan İşlem" başlıklı İngilizce bir propaganda kitabı yayımlatmışlardır. Daha sonra Mavi Kitap (Blue Book) olarak anılacak bu kitap, İngiliz Hükûmeti'nin savaş amaçları için yayımladığı en başarılı ama etkisi en kötü olan yayınlardan biridir. Salahi R. Sonyel, "Birinci Dünya Savaşı Günlerinde Türk-

Ermenilerin, Kara Kitapla⁴⁸ Rumların, Osmanlı Devleti tarafından katledildikleri propagandası yapılmış; Sevr Antlaşması sürecinde bu propaganda zemininden yararlanılmıştır.

Bu bağlamda Trabzon'un Rus işgaline uğramasıyla birlikte uluslararası ajanslarda Türklere yönelik büyük bir propaganda faaliyetinin başladığı görülmektedir. Belirli ajanslar tarafından gazetelere servis edilen bu haberler, Türkleri zor durumda bırakmayı amaçlıyordu. Rusların nasıl bir şehir teslim aldığı ve burada yaşayan Rum ve Ermenilerin durumlarını konu edinen haberlerden birinde, Türklerin şehir dışına çıkmasıyla birlikte buraya gelen Rusların şehirde 15.000 dolayında Rumla karşılaştığı, Ermenilerin ise Türkler tarafından katledildiği ifade ediliyordu. Söz konusu haberde Trabzon'dan Ermenilerin kovulma sürecinin Temmuz 1915'te başladığı ve yüzlerce genç ve sözü geçen Ermeni'nin ihanet ve Ruslara yardım suçlaması ile tutuklandığı, bunların gemilere toplanarak denizde boğdurulduğu, diğer tutuklananların ise kadın ve erkek olarak ayrılarak Maçka'ya gönderildiği ve burada kadınların tecavüze maruz bırakılarak süngüden geçirildiği iddia ediliyordu. İşgalden önceki süreçte Ermenilerin katliama maruz kaldığı öne sürülen haberlerde, ayrıca Türklerin yangınlar çıkardığı, küçük çocukların hedef olarak kullanıldığı eğlenceler düzenlediği, sağ kalan Ermenilerin Erzurum'a gönderildiği ve yolların insan ve çocuk cesetleriyle dolu olduğundan söz ediliyordu. Türklerin işgalden önce Ermeni çocuklarını başka yerlere gönderdiği bazılarını ise İslam'a geçmeleri için Türklere emanet ettiği ifade edilen haberlerde, bazılarının ise sepetlere doldurularak denize atıldığı belirtilmiştir. İşgalden sonra ise Türk ailelerine verilen Ermeni çocuklarının Rumlara teslim edildiği, bu çocukların Batum Toplum Gönüllüleri Hayırsever Delegeleri tarafından toplandığı, şu ana kadar 50 çocuk toplanmakla birlikte bu sayının 1000'i bulunduğu ifade ediliyordu. Söz konusu haberde bazı Ermeni çocuklarının Rumlar tarafından kurtarılırken, bazılarının yakın noktalara kaçtığı veya hendeklere saklanarak ağaç kökleri, meyve veya onlara verilen herhangi bir şeyle beslendiği, Trabzon'da bulunabilen çocukların durumlarının çok kötü olduğu, eski püskü giysiler içinde, hasta, sıksa ve sürekli katledilip edilmeyecekleri korkusuyla yaşadıkları ifade ediliyordu.

Ermeni İlişkileri ve İngiliz Propagandası", *Bellekten*, Cilt: LVIII - Sayı: 222 - Yıl: 1994 Ağustos, s.279.

⁴⁸ Black Book adlı kitap, Yunanistan'ın başkenti Atina'da 14 Ocak 1922 tarihinde Pontus Merkez Konseyi (Central Council Of Pontus) tarafından yayınlanmıştır. Kitap; önsöz ve istatistikler, 1921 yılına ait Birkaç Kısa Not, Bafra Trajedisi, Ünye Trajedisi ve Yargılanan ve Mahkûm Edilenler adlı beş bölümden oluşmaktadır. Hayati Aktaş, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Devleti Kurma Çabaları ve Bu Amaçla Hazırlanan Propaganda Kitapları", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Serander Yayınları, Ankara 2007, s.277.

Rumlar arasındaki genel fikre göre Türkler daha önceden kurgulanmış bir plan dâhilinde bu katliamları gerçekleştirmişti. Bu emir onlara Ermenilere yardım edenleri de ağır bir şekilde eziyet eden hükümetleri tarafından verilmişti ve onlar da sorgu sual etmeden bu fikri uygulamıştı. Denize atılan çocukların sayısının 300 civarında olduğu tahmin ediliyordu ve Türk jandarmasının ulaşması üzerine birçok Ermeni intihara teşebbüs etmişti.⁴⁹ Aynı amaca yönelik çıkan bir başka haberde ise Trabzon'dan yaklaşık 30 km uzaklıkta bulunan Dzivitlik/Maçka'da yaşayan Rum ve Ermenilerin buradan zorla tahliye edildikleri, başıbozuklar tarafından katliama uğradıkları, olaylardan kurtulan Rum ve Ermeni çocuklarının köle olarak tutuldukları, Rum ve Ermeni, köylerinin yağmalandığı ve bir kiliseye sığınan Rum rahibin yanarak öldüğü ifade ediliyordu.⁵⁰

Burada verilen haberlerin propaganda amaçlı olduğunu gösteren en önemli bulgu yine İngiliz gazetelerinde 15 Temmuz 1915 tarihinde çıkan bir haberdir. Bu habere göre, Trabzon'da bulunan Ermeniler tüm uyarılara rağmen kendilerini İç Kale'ye kapatarak, bomba ve tüfeklerle Türklere ateş açmışlardı. Ermenilerin bu hareketinden dolayı 150 Türk vatandaşı ve asker hayatını kaybetmişti. Son bir uyarı da faydasız olunca yetkililer mühimmat kullanmak zorunda kalmış ve bunun sayesinde ayaklanma durdurabilmişti. İç Kale'yi tekrar ele geçirmekse ayın 20'sine kadar sürmüştü. Farklı yerlerde çıkan ayaklanmalardan sonra devlet, daha sert tedbir almak zorunda kalmış ve bu tedbirler sadece ayaklanmaları önlemek için değil, aynı zamanda masum Ermenileri de korumak için alınmıştı. Alınan en önemli tedbir, Ermenileri devlete en çok zarar verebilecekleri yerlerden başka yerlere sürmek olmuştu. Zira asıl amaç devletin güvenliğini sağlamaktı.⁵¹

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nda Rusların Kafkas Cephesi'ndeki faaliyetleri, İngilizler tarafından yakından izleniyordu. İngiliz basını, müttefiki Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu doğudan köşeye sıkıştırarak, Anadolu içlerine doğru ilerlemesini büyük bir dikkat ve memnuniyetle takip ediyordu. Özel muhabirleri aracılığıyla cepheden aldıkları raporları günü gününe neşreden İngiliz basınında, Erzurum'un işgalinin ardından Trabzon'un da Rusların denetimine gireceği belirtiliyordu. Neticede bu tahminler doğru çıkmış ve Erzurum'un işgalinden 2 ay sonra Ruslar, Trabzon'u da ele geçirmiştir.

Stratejik konumu nedeniyle Trabzon'un işgali, Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan en kritik gelişmelerden birini teşkil etmektedir. Bu

⁴⁹ "Massacred Armenians", *The Newcastle Daily Journal*, 15 Mayıs 1916, "Terrible Stories Of Turkish Brutality", *North-Eastern Daily Gazette*, 13 Mayıs 1916

⁵⁰ "More Turkish Horrors In Armenia", *The Birmingham Daily Post*, 27 Haziran 1916

⁵¹ *The Courier*, 22 Temmuz 1915

bağlamda İngiliz basınında, Trabzon'un işgal edilmesine özel önem gösterilmiş ve bu konuda birçok haber ve yorum yayınlamıştır. Söz konusu haberlerde üç ana temanın göze çarptığını görüyoruz bunlar:

1. Karadeniz'in en önemli limanının bundan sonra Rusların eline geçtiği ve dolayısıyla Doğu Anadolu ve Mezopotamya'da artık Rus egemenliğinin kurulduğu.

2. Rusların Anadolu'daki ilerleyişi göz önüne alınırsa, yakın bir zamanda İstanbul'a ulaşacakları.

3. Trabzon işgal edilmeden önce şehirde Rum ve Ermenilere yönelik büyük bir katliam yapıldığı yönündeydi.

Genel itibarıyla bu üç konu üzerine yoğunlaşan haberler arasında özellikle Rusların Anadolu'da ilerleyişiyle ilgili zamanla farklı değerlendirmelere rastlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, işgalden sonra ilk anda gelişmelerden memnun görünen İngilizlerin, bir süre sonra tavır değiştirerek Rusların bölgede ulaştıkları güçten rahatsız oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum, aynı saflarda yer alan iki devletin savaş sonrasında birbirlerinin olası konum ve durumlarından şüphe duyabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Dönemin İngiliz basınında yer alan haberlerin birçoğunda Türklerin, işgalden hemen önce bölgede bulunan Ermeni ve Rumları katlettiği ifade edilmektedir. Burada şu gerçeği de belirtmek gerekir ki yirminci yüzyılın başlarında yeryüzündeki en etkili kitle iletişim aracı gazetelerdi. Bunların birey ve toplum üzerinde bıraktığı etki, dolayısıyla kamuoyu oluşturmada oynadıkları rol, hem ticari hem de siyasi sahada hemen herkesin kabul ettiği ortak bir olguydu. Basının toplumu şekillendirmede yarattığı etkiye, özellikle savaş dönemlerinde daha çok ihtiyaç duyulmuştur. Zira savaş sırasında toplumu bir arada tutmak, karşı tarafı güçsüz ve haksız göstermek için yazılı basın, başlıca propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu noktadan bakıldığında Trabzon'da büyük katliamların yapıldığı yönünde çıkan haberlerin çoğunun propagandaya yönelik, işgali meşru gösterme amacı taşıdığı belirtilmelidir.

